

Per un domini intel.lectual propi.¹

Presentació del llibre *Filosofia del segle XX a Catalunya: mirada retrospectiva.*

Institut d'Estudis Catalans, 3 de desembre del 2001

1. Dr. Manuel Castellet, Senyor Manuel Grau, Dr. Dídac Ramírez, Dr. Jordi Sales, amics tots que heu vingut en aquest acte, moltes gràcies per ser aquí i haver-nos volgut acompanyar. Em sembla que tots els que som en aquest acte de presentació de les obres de la Fundació Caixa de Sabadell i, en especial, de presentació de la Secció de Filosofia Catalana, estem interessats en l'establiment d'un àmbit, d'un *domini* -com després diré- que acobli tots els esforços per a l'estudi, investigació i recuperació del nostre llegat intel.lectual. Penso que aquesta és una tasca urgent on hi ha encara molt per fer, i on tenen cabuda tots els treballs i totes les il.lusions.

Començaré amb tres anècdotes personals, continuaré amb una breu síntesi explicativa i acabaré amb la presentació d'algunes iniciatives que ja estan neixent en el si de la societat.

2. La primera anècdota -encara per contrastar amb Ramon Xirau, però prou significativa- és la següent. A la recerca aquesta tardor de llibres de filosofia dels anys vint i trenta en llibrerries de vell de Barcelona, vaig topar-me amb un llibreter prou conegut que em digué que no, que no tenia filosofia perquè la filosofia se la feia cadascú, però que la única biblioteca sencera de filosofia que havia comprat era la de Joaquim Xirau. En sentir això, vaig demanar-li, naturalment, que m'expliqués la història. Segons ell, la biblioteca sencera va costar-li tres-mil pessetes i va pagar a pesseta per volum perquè l'havia irritat la manera amb què li ho havien ofert. Resulta que Xirau va haver de marxar de pressa del país, com saben, durant la guerra². El seu pis fou assignat a un policia, el qual, literalment, va viure durant quaranta anys dins de la seva biblioteca. Durant la democràcia, el pis va passar a mans del nét del policia. I aquest va decidir que, abans de llençar els llibres, resultaria més útil fer-ne uns quants calerons perquè volia reformar l'habitatge. El resultat de tot això és el desmembrament de la biblioteca de Xirau. Fi de la primera anècdota.

¹ Aquest text va ser escrit per a la presentació del llibre *Filosofia del segle XX a Catalunya: mirada retrospectiva*, IV Cicle Aranguren, Aula de Ciència i Cultura 11, Fundació Caixa de Sabadell, 2001. El llibre va ser presentat el dia 3 de desembre del 2001 a l'Institut d'Estudis Catalans, conjuntament amb la nova secció de filosofia catalana de la Societat Catalana de Filosofia. He completat el text original.

² El 13 de juny de 1939, Xirau escrivia a Carles Pi i Sunyer des de París: "Jo estic aquí, preocupat i perplex". Poc després marxaria definitivament a l'exili mexicà. Vegeu la carta n. 61 de l'edició de Maria

La segona és menys espectacular. Es refereix a la manera com, buscant informació sobre Miquel Carreras, vaig haver d'averiguar qui era el professor universitari amb qui Carreras havia tingut, l'any 1924, el greu enfrontament que el va llançar a fer la carrera de dret com alumne lliure. Vaig estar un any sencer per localitzar el seu expedient de dret. No era a Barcelona, ni a Madrid (se'n van perdre molts durant la Guerra: no hi era el d'Unamuno tampoc). Finalment, vaig localitzar-lo a l'Arxiu de Funcionaris de l'Administració d'Alcalà d'Henares. Però després va venir l'odissea, perquè don Juan Arana y de la Hidalga, insigne àgraf titular de la càtedra de *Elementos de Dret Natural*, l'havia deixada el 1920 (segons consta en l'escalafó) i la càtedra no va ser proveïda durant la Dictadura. Em va costar una mica esbrinar –en una tesi doctoral de la Universitat Complutense, mimeografiada per la pròpia Universitat el 1981³– que la càtedra havia estat “acumulada” a la de Dret Polític, que ostentava un altre insigne àgraf, el Dr. Gonzalo del Castillo Alonso. El fet és que, llevat dels estudis d'Antonio Palomeque sobre la Universitat de Barcelona⁴ i la notable excepció del llibre IX de la *Història de les Institucions (1900-1936)* d'Alexandre Galí⁵, no hi ha treballs que expliquin amb un mínim de rigor què passava a la Universitat i, especialment, qui era qui i què hi feia a les Facultats catalanes de 1900 a 1939.

La tercera anècdota és molt recent. Aquest cap de setmana, a Granada, en una entrevista de caràcter professional a l'Editorial Comares, especialitzada en dret, el seu director i fundador, Miguel Angel del Arco, em comentava que del millor llibre que havia sortit de la seva editorial no n'havia vengut un sol exemplar, però que estava molt orgullós d'haver-lo publicat. Em va

Campillo i Francesc Vilanova, *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel.lectuals i científics*. Quaderns de l'Arxiu Pi-Sunyer n.4, Barcelona, 2000.

³ Es tracta de la tesi doctoral de Gaspar Escalona Martínez, *La filosofía del derecho en la producción científica de la Universidad española (1770-1936)*, Universidad Complutense de Madrid, 2 vols., Madrid, 1981.

⁴ Aquí interessa especialment el titulat *Aportación al Estudio de la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona en el primer decenio del siglo XX*. Antonio Palomeque, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1982.

⁵ Alexandre Galí explica bé els Congressos universitaris de 1903 i 1918, així com les tensions i contradiccions del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona durant la República. Es notable el paper reformador que hi va jugar la Facultat de Filosofia i Lletres. Escriu Galí sobre la història d'aquesta Facultat: “Els professors que més hi han treballat i li han donat més nom durant aquest segle hi van ingressar des d'aleshores. Tomàs Carreras i Artau l'any 1911; Jaume Serra i Hünter el 1912; Pere Bosch i Gimpera el 1916; J. Jordan de Urries ja hi era l'any 1907; J. Amorós el 1914; Antoni de la Torre y del cerro, el 1918. L'any 1914 també hi va entrar Cosme Parpal en unes famoses oposicions en què es va presentar Eugeni d'Ors, la preterició del qual va provocar un cert enrenou. I a part del mestratge d'Antoni Rubió i Lluch, que valorarem com cal a través dels *Estudis Universitaris Catalans*, hem vist com Serra i Hünter, Carreras i Artau i Pere Bosch i Gimpera començaven a treballar amb mètodes moderns al costat dels alumnes, iniciant treball de seminari i començaven a treure la plèiade d'alumnes que els havien d'honorar: Joan Crexells, Joaquim Carreras i Artau, Joaquim Xirau, Francesc Mirabent, entre els filòsofs, i entre els historiadors: Agustí Duran, Lluís Pericot, els germans Serra Ràfols.” A. Galí, *Obra completa. Història de les Institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900-1936. Llibre IX. Ensenyament Universitari*. Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1983, p.p. 188-189.

regalar el llibre. Es titula *El derecho Civil en las obras de Cervantes* (Comares, Granada, 1987), del catedràtic de Dret Civil de la Universitat Complutense, Rafael Alvarez Vigaray. En efecte, un bon llibre, erudit, sobre la saviesa jurídica popular implícita en l'obra cervantina. El títol i el tema, tanmateix, a mi em deia alguna cosa. I, efectivament, a la pàgina 24, l'autor desenvolupa el misteri:

*“Destacado valor, hasta el punto de que a mi juicio es la mejor y ya clásica aportación al tema, tiene el libro de Carreras Artau, La Filosofía del Derecho en ‘El Quijote’, Lo realizó su autor como trabajo de firma de las oposiciones a la cátedra de Filosofía del Derecho de la Universidad de Oviedo, que había dejado vacante Leopoldo Alas ‘Clarín’. No obtuvo con ella la finalidad perseguida de conseguir esta plaza académica; pero la publicó y le ha dado merecido renombre”.*⁶

L'ambient de la Universitat d'Oviedo i el paper que va jugar-hi Clarín ha quedat recollit a les *Memòries* d'Adolfo G. Posada (1840-1944)⁷, però em sembla que, malauradament, els estudis de “paremiologia”⁸ o de coneixement popular de Tomàs Carreras Artau són bastant poc visitats avui en dia. Carreras Artau, en efecte, fou l'iniciador de l'estudi de l'argumentació jurídica pràctica en el nostre país. I si estava interessat en el Quixot era per la manera com Cervantes recollia la saviesa popular en la resolució de conflictes –o, dit tècnicament en dret processal, per la “justícia material”- més que no pas pel valor “jurídic” impossible del Quixot, perquè Cervantes no tenia, ni li calia, cap preparació com a jurista.

3. El fet personal que a mi em revelen aquestes tres anècdotes és que en el treball d'interrogar la realitat, de preguntar-se, de questionar-se en un itinerari de recerca, es produeixen inevitablement alguns salts de memòria que són com il·luminacions sobtades. De cop, em paro a pensar que alguna dada que estic estudiant, alguna idea que se m'acut, em remet a algú que no conec, que no he estudiat prou bé, però que em retorna un eco com si cridés des de la boca d'un pou. No puc explicar-ho millor, però estem presos en una xarxa intel·lectual que em temo que està descosida o esquinçada en algunes parts. I em temo que aquesta xarxa, ens agradi o no, és el llegat d'una societat interrompuda i transformada pel franquisme que no hem acabat d'apedaçar o de recosir prou bé.

Aquest és l'ànim del llibre que avui presentem i que ha estat possible gràcies a la gestió i interès de la Fundació Caixa de Sabadell, que presideix el Sr. Manuel Grau i dirigeix el Sr. Fermí Pons –l'iniciador i inspirador dels Cicles Aranguren. També pel bon fer editorial de

⁶ R. Alvarez Vigaray, op.cit., p. 24.

⁷ A. González Posada, *Fragmentos de mis Memorias*, Universidad de Oviedo, 1983.

Gabriel Ruiz, d'*Addenda*, que em plau de citar avui aquí, per la seva feina en aquest llibre i per haver estat l'editor material de tots els volums que componen la col·lecció dels Cicles Aranguren i de *l'Aula de Ciència i Cultura*.

Al llibre, hi ha contribucions de Norbert Bilbeny, Jaume Casals, Pere Lluís Font, Antoni Mora, Jesús Mosterín, Fèlix Ovejero, Mercè Rius i Gerard Vilar. A ells els correspon l'interès que pugui tenir el volum. Molts d'ells han mostrat al llarg de les seves obres el mateix ànim que ara jo els mostro, no de recuperar el passat, sinó de situar en la reflexió viva del present els autors que han escrit en català o que han nascut, viscut o treballat a Catalunya. Naturalment, noms a part –però ben presents aquí– són Eusebi Colomer i sobretot el pare Miquel Batllori, el qual presenta avui mateix a Madrid la seva autobiografia, titulada *Recuerdos de casi un siglo*.

M'agradaria fer notar que la tradició intel·lectual és assumpte de ments filosòfiques, i no solament de filòsofs. Aquí hi cabem tots, cadascú des de la seva pròpia expertesa: filosòfica, lingüística, jurídica, matemàtica o mèdica. Em sembla, justament, que la perspectiva des de la qual s'investiga ve afinada pel fet de compartir un mateix llenguatge o una mateixa construcció de l'objecte.

M'agradaria esmentar també que la tradició intel·lectual a Catalunya es lliga al tipus de col·laboració i lligam entre la gent propi del desenvolupament del treball. És més fruit del treball, de la paciència i de la menudesa que no pas de cap aristocràcia universitària o funcional-estatal del pensament.

Això ja succeeix al segle XIX. Citaré en aquest punt a Pere Coromines –el pare de Joan Coromines i fundador de la Secció de Filosofia de l'Institut– que era fill de carnisser i tenia una agudesesa especial pels orígens:

“Si ens fixem en l'origen de les més grans personalitats vuitcentistes veiem predominar entre elles els botiguers, els artesans i els cabalers de les famílies territorials o, més modestament, pageses. Aribau era fill d'un comerciant, el pare de Pau Piferrer era veler de seda, Clavé va aprendre l'ofici de torner, Pi i Margall neix en una botiga de calcinaire, Damià Campeny tenia el pare baster, Balmes és de casa d'un pellaire, els Vallmitjanes, escultors, eren fills d'un teixidor de tovalloles, Martí i Alsina tenia el seu pare que feia de porter a ca la Ciutat, Rubió i Ors nasqué en una impremta i Frederic Soler va treballar en una rel·lotgeria fins a l'edat de 32 anys. Els Milà i Fontanals eren d'una família territorial, i tant Verdaguier com Ildefons Cerdà i el matemàtic Llorenç Preses, procedeixen directament de la pagesia.

⁸ Tomàs Carreras Artau, *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya, i cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1931.

*Tota aquesta gent –afegeix Pere Coromines- està educada i disciplinada en el treball, és generalment autodidacta i frueix d’un modest benestar”.*⁹

Bé. No vull dir que un segle després la cosa no hagi canviat, però a mi em sembla que molta gent conserva encara aquest esperit: durant tot el segle XX, sobretot durant el franquisme, i encara durant el llarg post-franquisme, hi ha hagut massa autodidactisme, certament, però també molta bona fe i ganes honestes de desenvolupar el coneixement i el talent propi.

4. Així, hi ha ara algunes iniciatives en el si de la Societat Catalana de Filosofia que a mi em semblen interessants. En primer lloc, la idea, nascuda de Josep Montserrat i de Joan-Lluís Pérez Francesch, actual director de l’Institut d’Estudis i d’Humanitats Coll i Alentorn, de celebrar una sèrie de cursos oberts a tothom per entendre millor la gènesi i desenvolupament de la tradició intel·lectual del segle XX a Catalunya. El primer d’aquests cursos se celebrarà als locals de l’INEHCA la darrera setmana de febrer, amb un programa que va des dels pensadors modernistes (Maragall) o noucentistes (d’Ors) a autors menys coneguts com Salvador Galmés, Ignasi Casanovas, o Gabriel Amengual (cobrint els anys 1890-1923).

La segona iniciativa, deguda principalment a la imaginació de Josep Montserrat, ens involucra a tots els presents avui i a tots els interessats. Es tracta d’establir un camp, un àmbit, un domini (*domain, domaine*) intel·lectual, implicant organització i suport, sobre la nostra tradició intel·lectual. Em sembla que la tradició de filosofia a Catalunya –sigui abans o després del franquisme- ja no pot ser “la” nostra única tradició. Es només “una” de les tradicions (conjuntament amb d’altres fonts més properes a nosaltres, relatives a l’especialitat de cadascú). Però, com que és la més malmesa, potser és la que requereix més atenció. Avui, justament, després d’aquest acte, és important que en puguem començar a parlar informalment entre tots, per tal d’establir grups de treball i efectuar una cosa tan senzilla com la identificació i la localització de les persones interessades en el tema.

La nostàlgia retrospectiva no és bona consellera. Pot ser tan productora de ficcions com ho ha estat la ideologia totalitària – i més aviat n’és un dels inevitables efectes. Em sembla, doncs, que cal evitar-la.

⁹ Pere Coromines “Interpretació del vuitcents català” (1932), a *Obres Completes*, ed. Joan Coromines, Ed.Selecta, Barcelona, Biblioteca Perenne, 1972, p.1119.

Un “domini intel·lectual” no té per què implicar cap espai tancat. Aquest terme significa, senzillament, que hi ha contacte professional, organització i diàleg entre tots els estudiosos interessats en el tema. Es tracta de fer, amb tota normalitat i amb tota la gamma de matisos del terme, *història intel·lectual*.¹⁰

M'agradaria dir que no considero de cap manera que aquesta sigui una proposta original. La importantíssima obra de Miquel Batllori i de Josep Perarnau, l'esforç tenaç de Pere Lluís Font, de Jordi Sales, de Josep Maria Terricabras, de Jordi Casassas, de Jordi Berrio, o les nombroses monografies i estudis particulars degudes a Norbert Bilbeny, Mercè Rius, Jaume Casals, Antoni Mora, Ramon Alcoberro, Misericòrdia Anglès, Ignasi Roviró, i tants d'altres encara, així ho testimonien.

Cal només generalitzar o implementar aquesta línia de treball, amplificant-la i atorgant-li la difusió que es mereix, tant en català com en d'altres llengües.

La tercera iniciativa de la Societat, dins de l'IEC, apunta precisament en aquesta direcció. Es tracta del projecte d'explicar, de fer explícit, doncs, aquest àmbit, en tres volums en llengua anglesa. Hi ha, igualment aquí, aportacions importants i disperses, de la mà principalment dels intel·lectuals del primer exili, o bé d'aquells que han treballat regularment en universitats de fora del país: Josep Trueta, Manuel Duran, Salvador Giner, Joan-Lluís Marfany¹¹...

Tanmateix, l'investigador estranger interessat per la cultura catalana contemporània, a més d'aprendre la nostra llengua, no té més remei que espigolar en aquest camp. Resultaria més senzill, per ell i per tothom, de trobar tres volums de referència per on començar a treballar. Volums que fessin, d'altra banda, visible i més entenedora la trama de la tradició intel·lectual catalana –signifiqui això el que signifiqui- al segle XX.

¹⁰ En el segle XX, aquest espai ha rebut, segons les distintes tradicions i llengües, distintes denominacions convergents: *història de les idees*, *història cultural*, *història del pensament*... I també, *sociologia de la cultura*, *sociologia de la ciència*... La llista d'autors –principalment filòsofs, antropòlegs, historiadors i sociòlegs- que hi ha contribuït és molt extensa: Mannheim, Cassirer, Febvre, Cartier, Miller, Lovejoy, Goody, Kuhn, Berlin, Huizinga, Bowsma ... Es tractaria aquí només de fer notar, en primer lloc, que el que aquí proposem no entranya cap posició metodològica específica, i, en segon lloc, que el domini o camp al qual ens referim pot ser concebut també interdisciplinàriament com un diàleg entre les distintes branques del coneixement.

¹¹ J.Trueta, *The Spirit of Catalonia*, Oxford, 1946; M.Duran, W.Kluback, *Reason in Exile. Essays on Catalan Philosophers*, Peter Lang. Publ., New York, 1994; S.Giner, *The social structure of Catalonia*, London, 1977.

Acabaré fent esment de les tres causes a les quals, al 1895, el llibre clàssic de Frederic Clascar, *Estudi sobre la Filosofia a Catalunya en el segle XVIII*¹², atribuïa la decadència filosòfica: les lluites religioses, la desorganització dels estudis i l'esperit de secta. Esperem que cap de les tres ens afecti ara. Moltes gràcies.

¹² Cito segons l'Edició de La Revista, Barcelona, 1918, cap. 1.